

NEOPHODNOST NOVE TEORIJSKE PARADIGME I MOGUĆNOSTI BOLJE ISTORIJSKE ALTERNATIVE

Sažetak: Nijedna od postojećih teorijskih paradigmi nema dovoljno snage da izrazi suštinu stanja današnjeg sveta i predloži bitno bolju alternativu tom stanju. Stoga je neophodna nova teorijska paradigma koja bi to mogla učiniti. Neoliberalni kapitalizam jeste dominantni globalni proces, ali nije sudbina sveta. Bitno bolja istorijska alternativa neodvojiva je od nove, integralne revolucije. Ona bi morala biti jedinstvo slobode, socijalne pravde, samoupravne demokratije, znanja potrebnog informatičkom dobu, svetskog mira i duhovnih vrednosti. Njeni subjekti morali bi nastojati da je ostvare bez krvoprolića. Sada su jače mogućnosti gorih alternativa postojećem stanju nego onih boljih. Nije isključena mogućnost širenja ratova, haotizacije sveta i obnove totalitarizma. U bliskoj budućnosti maksimum boljih istorijskih mogućnosti na području bivših socijalističkih zemalja je: državni socijalizam bez "gulaga"; državni kapitalizam sa socijalnom komponentom; antikolonijalna liberalna država; kombinacija prethodnih modela. Međutim, i to je teško dostižno

Sve tri vodeće teorijske paradigme svetovnog karaktera u današnjem vremenu (a one su uveliko političke, ekonomske i ideološke), *neoliberalna* (koja je po praktičkom odnosu prema slobodi pojedinca i naroda širom sveta sve više neliberalna i antiliberalna), zatim, *socijal-demokratska* (opredmećena u "državi blagostanja" ona je maksimum "socijalizacije" kapitalizma), kao i *konzervativna* (čija je suština zatvorenost u neki tip prošlosti), *nisu na nivou drame našega vremena i u ozbiljnoj su krizi*. Govoriti o nekoj "postmodernoj" paradigmi nema smisla jer u samoj prirodi onoga što se naziva postmodernom teorijom ne postoji neko objedinjujuće jezgro nego niz međusobno udaljenih parčiča rasute stvarnosti, pri čemu se istina tretira kao u principu nedostupna saznanju. Neophodna je *bitno drukčija* teorijska paradigma da bi se osmislila bolja istorijska alternativa onome što u svetu dominira, i to na način globalnog potčinjavanja neoliberalnom kapitalizmu.

Zasnivanje takve alternative tom kapitalizmu (a njenim razvićem i kapitalizmu kao takvom), neodvojivom od planetarnog imperijalizma,¹ pored ostalog, mora poći od *uvida da on nije sudbina, ali jeste tvrda i nekratkotrajna planetarna*

¹ "...Ni novi, postmoderni globalni imperijalizam ne može večito trajati" S. Trifković, "Postmoderni makijavelizam: Zapad i Srbi, 1991-2011", Zbornik: *20 godina od razbijanja SFRJ*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2011, str. 30.

realnost. No, to nije dovoljno, moraju se pre svega tražiti odgovori na ključna egzistencijalna pitanja: *kakav model ekonomije razvijati, a da se izbegnu pervertirana racionalnost, suštinska ograničenja represivnog i primitivnog kapitalizma, ali i real-socijalizma, kako sprečiti nove oblike privatizacije i monopolizacije vlasti*², kao i *odumiranje demokratije, u čemu bi se sastojala nova civilizacija, pod kojim uslovima je održiva ta istorijska negacija, ako se i pojavi*. Pitanje alternative postojećem stanju je *epochalnog karaktera*, te stoga i od najvećeg značaja. Tiče se sadašnjosti i budućnosti ne samo postjugoslovenskih društava nego i sveta kao celine.

Kriza civilizacije na čijoj periferiji živimo, prvenstveno je *kriza vrednosti, temelja i smisla te civilizacije*. Finansijska i šira ekonomska, kao i politička kriza, odatle proizlaze.³ U neoliberalnom kapitalizmu kao sistemskom izrazu te primarne, civilizacijske krize, *spajaju se surovost i cinizam*: eksploatacija planetarnih razmera i "pomoć gladnima", liberalna demokratija i totalitarizam kapitala, masakriranje naroda i "ljudska prava". Sve se to itekako oseća u masovnim uslovima života gotovo svih postjugoslovenskih društava. Ne može biti boljitka u tim društvima (kao i u većini sveta) s obzirom da su u većoj ili manjoj meri utemeljena na sistemu regresivnog i neokolonijalnog kapitalizma. To je ono što im je zajedničko, uza sve značajne razlike među njima. Od tog zajedničkog treba krenuti u traganju za istorijski nadmoćnom i humanom alternativom.

Imperijalne namere Sjedinjenih Država i zemalja njihovih saveznica u Evropskoj uniji danas se ne skrivaju.⁴ One imaju svoju otvorenu ideološko-političku platformu koja se sažima u oficijelnoj sintagmi "liberalni imperijalizam" čiji je glavni protagonist R. Kuper, autor knjige *Slamanje nacija. Poredak i kaos u dvadeset prvom veku*.⁵ On je, pored mnogo čega drugog, glavni izaslanik Evropske unije u "posredovanju" (2011. godine) u pregovorima srpske i albanske strane koji se tiču traženja "kompromisa" u regulisanju stanja na Kosovu i Metohiji, razume se, onoga koji odgovara interesima moćnih zemalja Zapada. U toj knjizi glavna je teza da "postmoderne države" (SAD i vodeće zemlje Evropske unije) imaju pravo i dužnost da upotrebe sva sredstva radi disciplinovanja, preuređivanja poretka i dehaotizacije "predmodernih država". U ovu drugu grupu, prema merilima sadržanim u

² "Bez alternative (razume se, one istorijski bolje, prim. Z. V) nema demokratije" (T. Kuljić, "Studentski otpor razaranju uma", *Politika*, rubrika "Pogledi", 25 oktobar 2011).

³ Sadašnji "okupatorski" pokreti u Sjedinjenim Državama i drugim zemljama Zapada znak su te mnogo dublje krize, iako su još neprofilisani, a njihovi učesnici nemaju jasnu svest o tome, pa su usmereni prvenstveno na proteste protiv "izvođača" te krize, bankarsko-korporativnih oligarhija, a ne na negaciju njenih temeljnih uzroka. No, verovatno će oni jačati i širiti se u globalnim razmerama, što znači da će, po svojoj prilici, zahvatiti i post-jugoslovenska društva. Da li će biti nosioci začetka neke nove istorijske alternative, ili će ih kapital "upiti", kao što je to bilo sa studentskim pokretom šezdesetih godina prošlog veka – ostaje da se vidi.

⁴ Treba imati u vidu da "američki geopolitičari ozbiljno razrađuju projekat pod nazivom 'Još jedan američki vijek', a njihovi lideri mogli bi još zadugo ubjedljivo da reaguju superiornom vojnom silom" (N. Kecmanović, op. cit. str. 57).

⁵ Opširna i argumentovana kritika osnovnih stavova te knjige sadržana je u radu Lj. Kljakića "Evropska unija kao 'meka' imperija i Srbi", *Nova srpska politička misao*, no. 3-4, 2010, str. 153-163.

navedenoj knjizi, spadaju i post-jugoslovenske države u kojima su i između kojih su do nedavno vođeni ratovi. Sintagma "liberalni imperijalizam" u njoj ima *programsko, izrazito pozitivno značenje*. To se najbolje vidi iz sledećih stavova.

"Za postmodernu državu...postoji poteškoća. Neophodno je da se navikne na ideju dvostrukih standarda. Među nama delujemo na osnovu zakona i otvorene zajedničke bezbednosti. Ali kada imaju posla (misli se na države post-modernog tipa – prim. Z. V) s mnogo staromodnijim vrstama države izvan postmodernog evropskog kontinenta, Evropljani se moraju vratiti na znatno grublje metode iz ranijeg vremena – sila, preventivni napad, prevara, sve ono što je neophodno kada se bavimo onima koji još žive u svetu devetnaestog veka, gde je svaka država za sebe. Između sebe, držimo se zakona, ali kada delujemo u džungli, mi takođe koristimo zakone džungle."⁶

To je srž post-modernog "liberalnog imperijalizma", primenjivanog u drugoj i trećoj po redu Jugoslaviji, pre svega Srbiji i Bosni i Hercegovini, kao i na mnogim drugim područjima sveta. I sada je to suština globalne politike najmoćnijih zemalja Zapada. Istina, taj imperijalizam nije nov, niti karakterističan samo za te zemlje. Svaka imperija, skupa sa svojim saveznicima, imala je, ima i imaće sličan program, samo s drukčijom terminologijom, drukčijim opravdanjima i zastavama. Danas je imperijalizam najmoćnije zemlje Zapada i država njenih saveznica, ono što najviše određuje svetske prilike. Za nekoliko decenija smena imperija doneće druge svetske gospodare, ali matrica njihove vladavine ostaće ista.

Iz navedenih Kuperovih stavova očigledno je da se strategija najagresivnijih korporativno-finansijskih, vojnih, političkih i medijskih elita Zapada oslanja na čitav spektar makijavelističkih sredstava, te stoga i sile u njenim najrazličitijim vidovima, u nastojanju da se ovlada svetom. To je program "permanentnog rata" (Lj. Kljakić) i drugih oblika globalnog potčinjavanja, pre svega "nepodobnih" naroda. Neposredna budućnost sveta je budućnost serije "lokalnih" i regionalnih ratova, s mogućnošću da neki od njih prerastu i u planetarne oružane sukobe. Što dublja ekonomska i opšta kriza vodećih kapitalističkih zemalja – to veće mogućnosti da one upotrebe najrazornija oružja da tu krizu preokrenu u svoju korist. Radi toga će njihove upravljačke elite, pre svega one u Sjedinjenim Državama, tražiti radikalno militarističke vođe koje se neće kolebati da to učine. Vojna dominacija je ključni uslov za to. Ali ideolozi permanentnog rata kojim se ostvaruje "liberalni imperijalizam" i svesno proizvodi ili ojačava haos u "ciljnim državama" (kako se to čini na području druge po redu Jugoslavije) da bi se, navodno, intervenisalo radi njegovog otklanjanja, zaboravljaju da globalna ekonomsko-finansijska, zapravo, sistemska kriza, koja prelazi u istorijski regres, sve više smanjuje materijalnu osnovu za vođenje "totalnih" ratova. Takođe zaboravljaju iskustva ratova u Iraku i Avganistanu, kao i to da će se javljati masovni otpori "tvrdoj" ili "mekoj" agresiji i okupaciji, bar u delu zemalja koje su žrtve takve politike. Ali će se otpor toj politici javljati i u društvima imperijalnih zemalja, jer rat smanjuje životni standard većine stanovništva

⁶ Isto, str. 156.

u njima, povećava njeno relativno siromaštvo, čak proizvodi i apsolutno siromaštvo određenih socijalnih kategorija.

Jedno je izvesno: svet ulazi u epohu ne samo dugotrajne nestabilnosti već i namerno pravljenog rizika i haosa odakle mogu prosteći krajnje suprotstavljene alternative postojećem stanju, od istorijski progresivnih, do izrazito retrogradnih, u kojima se "liberalni imperijalizam" pretvara u *liberalni nacizam i fašizam*. S tom slikom sveta mora se suočiti svaka misao koja vodi računa o glavnim globalnim trendovima.

Još nešto treba naglasiti: "liberalni imperijalizam" je drugo ime za zapadni neoliberalizam (neoliberalna strategija ne svodi se na njenu zapadnu, danas naj-agresivniju varijantu). Sem toga, neoliberalizam nije samo ekonomska doktrina i praksa. To je model celokupnog društvenog preuređenja s ciljem da sve bude potčinjeno proizvodnji profita, i to svim sredstvima, te stoga i model neprekidnog sužavanja slobode, demokratije i stvarnih ljudskih prava, sve do njihovog potiranja.

Da će se nastaviti politika "humanitarnih" i "preventivnih" vojnih intervencija u svetu radi zaštite pozicije i interesa vodećih zemalja Zapada, pre svega najmoćnije od njih, može se videti iz jedne izjave generalnog sekretara NATO-a A. fon Rasmusena. On kaže "da može doći do situacije kada međunarodna zajednica ima legalne osnove da interveniše, uz podršku u Povelji UN, bez Rezolucije Saveta bezbednosti" i "da to ne bi bila idealna situacija, ali smo to videli na Kosovu. Tamo je međunarodna zajednica intervenisala i ja smatram - posmatrano u istorijskom svetlu - da su svi saglasni da je to bilo ispravno".⁷

Ova izjava je samo na drugi način izrazila ono što R. Kuper određuje kao "liberalni imperijalizam" "postmodernih država". Dokle god takva politika ne doživi poraze svih vrsta u predstojećim sukobima njenih pobornika i njenih protivnika u svetu, kao i u državama, njenim glavnim nosiocima, dok se ne iskaže preka potreba za eliminacijom njenih izvora - teško da se može pojaviti snažnija alternativa sistemu iz kojeg ona proizlazi. Sledećih nekoliko decenija biće u znaku oštrog sukobljavanja između zemalja koje su glavni akteri te politike i onih koje njoj pružaju otpor, ali i unutar prve grupe zemalja, usled težnji imperija u usponu da zauzmu mesta imperija na zalasku. Dakle, neće sve te konfrontacije biti motivisane težnjom za uspostavljanje globalne slobode i socijalne pravde, bez čega nema ni planetarne alternative preovlađujućem stanju sveta. Njihov ishod najviše će zavisi od ekonomske i vojne snage zemalja koje u njima učestvuju, ali, kada je reč o zalaganjima za tu alternativu, i od snage slobodarskog duha.

Za eventualno savladavanje epohalne krize i danas dominantne zapadne civilizacije, čija smo periferija, neophodno je *jedinstvo nove teorijske paradigme i revolucije novog tipa, integralne revolucije* u kojoj njena socijalna, politička, duhovna (pre svega moralna komponenta), čine nerazdvojnu celinu, revolucije dorasle dubini te krize,⁸ usmerene na to da se ostvaruje *bez krvoprolića*, i uopšte, sa što

⁷ Prema: Politika, Beograd, 30 oktobar 2011.

⁸ Za novu teorijsku paradigmu i novu revoluciju zalaže se i A. Kurnik u intervjuu Mladini (19 avgust 2011). On smatra da "klasične" revolucije nisu više moguće, te da je nova revolucija na dnevnom

manje nasilja, ali *jake po sredstvima samoodbrane*. Pri tom se mora poći od *primata novih vrednosti* odakle bi se išlo ka sveri ekonomije i politike. Vrednosti, sjedinjene s humanizovanim znanjem, a ne ogoljena ekonomija i politika, postaju ishodište i telos takvih revolucija. Veoma su retki njihovi nagoveštaji u teoriji,⁹ a društvena stvarnost još nije za njih ni izbliza dovoljno sazrela. Ali to sazrevanje nije unapred sadržano u istoriji. Na njemu se mora raditi. Možda će klice takvih revolucija iznići iz sadašnjih masovnih pokreta nezadovoljstva sistemom i u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama.

Nova, integralna revolucija, uveliko drukčija od dosadašnjih, može nastati kao *sinteza* onog istorijskog nosećeg iz socijalizma (to nije nacionalizacija sredstva za proizvodnju, a pogotovo nije "diktatura proletarijata", nego je to socijalna pravda, koja pretpostavlja raspodelu prema objektivno vrednovanim zaslugama) i onog što je u liberalizmu najznačajnije (to nisu privatna svojina i slobodno tržište, već sloboda pojedinca). Jer bez socijalne pravde nema slobode, niti slobode i demokratije bez socijalne pravde.¹⁰ Toj sintezi treba pridodati druge univerzalne vrednosti, "prelomljene" kroz kulturu svakog pojedinačno uzetog društva, kao i humanizovano znanje za informatičku epohu.

N. Berđajev je sa stanovišta svoje filozofije čija je osnovica pravoslavno hrišćanstvo, upozoravao na ono što se ne može smatrati sporednim – da socijalizam, vođen političkim i etatičkim strastima, "miriše na krv".¹¹ No, to upozorenje ne važi samo za takav socijalizam. Koliko krvi stoji iza liberalizma kao prakse povezan s kolonijalnim osvajanjima i uništenjem čitavih naroda, posebno imajući u vidu današnji neoliberalizam, zatim, iza krstaških pohoda, kao i svih ratova i pogroma u ime "prave" vere? Koliko iza totalitarnih sistema, koji se ne svode na nacizam, fašizam i staljinizam, kao i drugih vrsta tiranije? Svaki tip istorijske preobrazbe nošen tim ili sličnim strastima, posebno ideološkim fanatizmom – miriše na krv. Celokupna ljudska istorija, bazdi na nju. Stoga se nameće pitanje može li se ostvariti bolje društvo bez tog "mirisa", ili je to "optimistička iluzija" (N. Milošević).

Konačnog i univerzalnog odgovora nema. Ali, ako govorimo o poželjnoj istorijskoj alternativi, prihvatljivoj za većinu čovečanstva, a nju čini "običan svet", koji najviše gine u ratovima i drugim oblicima masovnog krvoprolića, ta alternativa bi

redu jer kapitalizam nije uspeo da nađe reformske strategije. Treba napomenuti da neoliberalni kapitalizam nije ni mogao naći takve strategije jer bi one bile suprotne samoj njegovoj biti – stvaranju profita po svaku cenu. Inače, zalaganje tog autora za institucionalizaciju participacije i borbu za demokratiju u evropskim i opštesvetskim razmerama, svakako, ulazi u srž ovovremene revolucije. Globalizovani neoliberalni kapitalizam ne može biti negiran bez globalnog pokreta za njegovo ukidanje. Takvog pokreta još nema.

⁹ "Danas jedva da ima tragova traženje alternative koja bi bila na razini suvremenih zbivanja i suvremenih uvida" (N. Čačinović, "Godine sa 'Praxisom'", zbornik *Filozofija prakse*, urednik N. Daković, Dom omladine Beograda, Beograd, 2011, str. 216).

¹⁰ "...Ne možeš se boriti ni za kakvu socijalnu pravdu ako se ne boriš i za slobode" (M. Marković, "Šta je uopšte Praxis", zbornik *Filozofoja prakse*, urednik N. Daković, Dom omladine Beograda, Beograd, 2011, str. 13).

¹¹ Prema: N. Milošević, *Izabrana dela*, 3, Službeni list SCG, Beograd, 2003, str. 279.

moralna, kako je ranije naglašeno, biti nekrvava, što nije moguće postići bez masovne i aktivne podrške njenim ciljevima, kao i odgovarajućih sredstava samoodbrane. Sve to spada među primarna svojstva nove, integralne revolucije. Nju je najteže ostvariti i održati. Za ljubitelje terora i za "realiste" to je pozicija slabosti. No, stvar stoji sasvim obrnuto – to je hrabrost, jer se ostvaruje radikalni prelom u razumevanju i opredmećenju revolucije, čemu se suprotstavlja gotovo celokupno istorijsko nasleđe. No, nekrvava revolucija nije kao takva apsolutno nenasilna (o čemu je, takođe, bilo reči u prethodnoj analizi). Ona upotrebljava vlastito odbrambeno nasilje, ali ne i *neizazvano krvoproliće*. U tome je njena moralna, i ne samo moralna, nadmoć, a ne slabost. Razume se, takva revolucija mora imati i druge atribute nadmoći koji ne dovode u pitanje njene ciljeve i opšti način njihove realizacije.

U svom ambivalentnom odnosu spram Francuske revolucije iz 1789. godine Hegel ističe da se svetski duh takođe služi giljotinom.¹² Ta ideja nastavlja se u radikalnom boljševizmu u kome se teror smatra i praktikuje kao ključno, neograničeno i (dugo)trajno oruđe revolucije. I danas ona ima pristalica, a s obzirom na preovlađujuće stanje u post-realsocijalističkim društvima na području negdašnje Jugoslavije i drugde, verovatno je da će ih biti sve više, s tim što ne mora imati isključivo (neo)boljševički oblik. Nije reč samo o tome da je teror revolucionarna reakcija na teror sistema, što se može razumeti, čak i pravdati u srašnim situacijama "ko će koga". Radi se o *apsolutizaciji terora u svim situacijama*, uverenju da je sasvim nevažna cena u krvi, da "avangarda" ima istorijsko pravo na neograničeno nasilje i posle uspostavljanja novog poretka. Ali takvo shvatanje i praktikovanje terora ne zaustavlja se na radikalnom boljševizmu. Oni su bitni element ne samo neonacizma, nego i *neoliberalnog imperijalizma*, samo što njegovi akteri to skrivaju frazeologijom ljudskih prava, slobode i demokratije. Između jakobinizma, radikalnog boljševizma i neoliberalnog imperijalizma (koji je, zapravo, totalitarizam prema spolja, a tendencijski sve više i prema unutra), u tom pogledu nema razlika. Prekranje geopolitičke karte sveta, masakri nepokornih naroda, nelegitimno i nelegalno ubijanje njihovih vođa, ili pokušaji da se oni usmrte, danas sve više putem upotrebe "dronova" – rukovođeni su tom svedozvoljenošću koja se poziva na povesno i božje poslanstvo.

Ako uopšte postoji nadilaženje granica između predistorije i istorije ono se ne sastoji u raskidu s "carstvom nužnosti" i ulasku u "carstvo slobode", zasnovano na visoko razvijenim proizvodnim snagama, nego u tome *da se iz krvave istorije stupi u onu bez stravičnog međuljudskog satiranja* putem ratova i na druge načine. No, kada o tome govorimo i zalažemo se za integralnu revoluciju, bez tih strahota, treba biti načisto s time da će čovečanstvo zadugo biti u predistoriji u već navedenom smislu. To ne znači da treba odustati od napora da se osmisle i realizuju takve revolucije. One nisu poklon istorije.

To nisu "apstraktna" (u lošem smislu tog pojma) pitanja, upotrebljiva za dokonu spekulaciju koja nema nikakve veze sa stvarnošću društava u kojima živimo,

¹² Opširnije o tome u: S. Žunjić, *Modernost i filozofija*, Plato, Beograd 2009, str.197.

nego izuzetno značajna, jer se tiču mogućnosti i puteva izlaza iz evidentnog istorijskog ćorsokaka.

Revolucije novog tipa otvaraju perspektivu bitno bolje istorijske alternative. Ali, s obzirom na razmere siromaštva, prevlađujuću kulturu, jačinu i opseg socijalnog nezadovoljstva - veće su šanse na strani revolucija "starog tipa", nasilnih i krvavih. Liberalni hiperoptimizam, koji isključuje svaku njihovu mogućnost, nema realno empirijsko uporište, a u teorijskom smislu je krajnje plitak.

Ono što neoliberali u postjugoslovenskim zemljama (i drugde) nazivaju "reformama" u krajnjoj liniji svodi se na *neprekidno osiromašenje, čak i na izgladnjivanje većine stanovništva i očuvanje krupnog kapitala*. Ni govora o tome da se dovodi u pitanje otimačka privatizacija koja je temelj sadašnjeg sistema.

Neoliberalni model ekonomskog i celokupnog društvenog poretka nastao je u tim zemljama u sadejstvu triju procesa: 1) kao posledica "urušavanja" i spoljašnjeg potkopavanja osnova evropskog real-socijalizma; 2) raspada i razaranja Jugoslavije kao društva i kao države; 3) nemogućnosti opstanka samoupravnog socijalizma u njoj.

Nesposobnost političkih elita Sovjetskog Saveza, na prvom mestu vodećih političkih ličnosti, da transformišu sistem, a da to ne vodi u primitivni kapitalizam, i da pri tom sačuvaju državu, imala je fatalne posledice za najveću zemlju sveta, ali i za ondašnju Jugoslaviju. Globalni pobednik u "hladnom ratu" mogao je da radi šta hoće. Ubrzo je našao vazalne elite širom područja real-socijalizma koje su takvu ulogu svesrdno prihvatile da bi se, osloncem na jačeg, učvrstile na vlasti i obogatile pljačkom društvenog bogatstva. U Srbiji se takođe zbivao proces grabeži velikih razmera, s tim što je njegov glavni akter bila još vladajuća nomenklaturna levica.

U teoriji i praksi novouspostavljenog poretka postoji velika šupljina, previd, karakteritičan za aroganciju sile - da je u sistem ugrađena gotovo neizbežna *po-buna* masa egzistencijalno ugroženih regresivnim "reformama". Ona može prerasti u revoluciju usmerenu ka rušenju tog poretka i gradnju nekog novog koji neće biti legalizovanje nepodnošljive socijalne nepravde, a za pojedine kategorije stanovništva - i skapavanja od bede i bolesti koje ona donosi. Ali, može dovesti i do tradicionalnih i novih oblika diktature koji bi imali nadmoćnu većinsku podršku.

Ako se to ima na umu onda i državni socijalizam, s jakom ulogom stručnjaka u celokupnom društvenom životu, posebno privredi, s neophodnim povratkom snažnoj industrijalizaciji i ulaskom u informatičko društvo, institucionalizovanim onemogućavanjem bilo kog oblika "Gulaga", kao i njegove još gore, jugoslovenske varijante, Golog otoka - bio bi, sa svim svojim nedostacima, koji proizlaze iz intervencionističke uloge države, bolji u odnosu na postojeće stanje u Srbiji i njoj srodnim zemljama bivšeg real-socijalizma. Bio bi pravedniji, obnavljao bi opustošenu privredu, razvijao obrazovanje, kao i druge javne službe i na svojim osnovama omogućavao da se bar ublaži krajnje težak problem sve veće nezaposlenosti. Ne bi bilo nikakvo iznenađenje da usled socijalne katastrofe deo post-realsocijalističkih zemalja krene tim ili sličnim putem. Takva mogućnost bi ojačala ako bi doš-

lo da rasula sadašnje Evropske unije, bržeg opadanja imperijalne moći Sjedinjenih Država, slabljenja NATO-a i snaženja savremenih antikolonijalnih pokreta. Sve to spada u krug realnih mogućnosti, naravno, ne i jedinih i ne najjačih.

Dugoročnije gledano, svetsko-istorijske promene na temelju visoko razvijene tehnologije i borbi protiv globalnog potčinjavanja mogle bi podstaći, razume se, ne na način prirodne nužnosti, nastajanje bitno bolje alternative neoliberalnom i svakom kapitalizmu. Već pomenuta integralna revolucija mogla bi se opredmetiti kao *informatičko-samoupravna alternativa*. Sastojala bi se iz jedinstva najprogresivnijih trendova informatičke revolucije, podruštvljavanja ključnih sredstava za proizvodnju, humane upotrebe znanja, nove racionalnosti ekonomije u kojoj profit ne bi bio samsvrha, kao i mreže samoupravne demokratije. U ovom trenutku i neposrednoj budućnosti, to je udaljena, a nije ni najizglednija mogućnost preobražaja i najrazvijenijih zemalja. Stoga se moraju imati u vidu *razlike između modela teorijski poželjnog društva i modela boljih društava u odnosu na postojeća*. Prvi je istorijski orijentir, drugi je pod određenim uslovima dostižan, ali je sada bitno ograničen nadmoćju kapitala i njegovog aparata sile na globalnom, regionalnom i lokalnom planu.

Danas se govor o socijalizmu, revoluciji i samoupravljanju, najčešće smatra, ne samo u postjugoslovenskim društvima, anahronizmom, nečim što je nepovratna prošlost, u najboljem slučaju - teorijskom i političkom nostalgijom, koja se može razumeti, čak i pravdati, ali nikako prihvatiti kao nešto relevantno. Iza takvog stanovišta je najpre nesumnjivi *poraz* negdašnjeg socijalizma, apsolutna dominacija neoliberalne ideologije u javnom diskursu, ne samo političkom nego i teorijskom. Uslovljeno je i nepostojanjem bilo kakvog ozbiljnijeg društvenog, užepolitičkog i duhovnog subjekta epohalno relevantne i inovativne socijalističke usmerenosti.

No, to uverenje raste na lažnim pretpostavkama. Nije svugde u svetu došlo do poraza ideje i prakse socijalizma čiji je element i samoupravljanje. Dokaz za to su pre svega zbivanja u znatnom broju zemalja Južne Amerike, posebno Boliviji, Venecueli i Ekvadoru.¹³ Rečju, pokazuje se da je neistinita tvrdnja da je socijalizam kao takav mrtav. Naravno, to nije novi tip socijalizma. Ali, neki socijalizam, spojen sa antiimperijalizmom i antikolonijalizmom – jeste.

Postoji još jedan, iznad svega važan teorijski argument: regresivni i socijalno pustošeći kapitalizam, kakav je neoliberalni, stvara u sebi podlogu za vlastitu negaciju. Među oblike te negacije spadaju različiti oblici nerepresivnog socijalizma. Međutim, negacija kao element neke buduće progresivne istorijske sinteze, daleko je od neminovnosti.

Kada je reč o mogućnosti progresivnih istorijskih alternativa stanju postjugoslovenskih zemalja sve se to mora imati na umu. Uz dodatak: u bezmalo svim tim zemljama sadašnjost i neposredna budućnost nosiće dominantni beleg istorijskog propadanja, što znači da su gore alternative, inače najvećim delom veoma lošem društvenom stanju, izglednije od onih boljih.

¹³ "Latinska Amerika je u previranju, koje čitav kontinent izgleda vodi ka narodnim vladama koje će biti nezavisne od diktata Vašingtona..." (S. Žunjić, op cit. str.21).

Pred društvima kao što su post-jugoslovenska, i pored značajnih razlika među njima u pogledu ekonomske razvijenosti i političkog stanja, prvi i najhitniji zadatak jeste oslobađanje od najbrutalnijeg oblika kapitalizma savremene epohe, onog neoliberalnog, kao i neokolonijalnog položaja koje on proizvodi. On niukom slučaju *ne može da se preobrazi u "demokratski kapitalizam"*, mada je i u toj sintagni sadržana poprilična doza mita. U tom smislu i državni socijalizam, bez terora, s modernom tehnokratijom i participacijom, bio bi znatno bolji od neoliberalnog kapitalizma. Kada se kaže "bez terora" to ne znači da se neoliberalni kapitalizam, koji je toliko surov da se može okvalifikovati kao svojevrsno *moderno robovlasništvo* – može srušiti bez onog, već pomenutog, odbrambenog, legitimnog i istorijskog produktivnog nasilja. Nema "nežnih" revolucija, čak ni onih u čoveku pojedincu. No, postoji niz oblika i nivoa nasilja. Nove, integralne revolucije, da opet naglasimo, ne moraju, i ne bi smele plivati u moru krvi. Najvažnije je da otvore realni prostor izlaska iz narastajućeg bespuća i socijalne kataklizme. Istorija se nikada ne "vraća" kao puka kopija nekog ranijeg stanja. A ukoliko se "vraća", ne mora biti ni farsa, niti tragedija u smislu svetovne apokalipse. S tim što je tako shvaćena tragedija, iako nije neizbežna, sadržana kao potencijal same Moderne, onog što se naziva Post-moderna, ali i još aktuelne Predmoderne.

I nova, integralna revolucija, ako do nje uopšte dođe, mora se izboriti sa svojom utopijom i vlastitom religizacijom. Ne bi smela podleći *imperijalizmu plemenitih zabluda*, a ipak mora ostaviti mesto za "nemoguće". Zarobi li se "mogućim" - ostaje poražena. Mora imati prislan kontakt sa postojećim svetom života i ujedno taj svet ostavljati iza sebe.

U svakoj revoluciji postavlja se pitanje njenog socijalnog nosioca (od koga se najčešće gradi mit sveopšteg izbavitelja). U eventualnoj revoluciji novog tipa njen nosilac ne može biti nijedna posebna klasa, ili neka druga socijalna grupacija, sama po sebi, pogotovo ako se deifikuju, odnosno, apsolutizuju. Dakle, ni radnička klasa (koja je, uostalom, u post-realsocijalističkoj "tranziciji" razdrobljena i bitno smanjena, te time i politički onemoćala), ni proletarizovano seljaštvo, ni neeksploatatorska srednja klasa, marginalni i iz sistema isključeni, ili, pak, visoko stručni slojevi, kritička humanistička inteligencija, studenti i omladina u širem smislu - nego *svi skupa*, kao nužno heterogena zajednica, ali objedinjena interesom da se katastrofalno stanje menja uveliko boljim, zajednica koja deluje u smislu *samoosvešćenog pokreta*. Ovako shvaćen revolucionarni subjekt posebno je važan za zasnivanje strategije neophodnih sistemskih promena u društvima kakva su većinom post-jugoslovenska, u kojima preovlađuju regresivna obeležja socijalne strukture, pa je objedinjavanje fragmentarizovanih, potencijalno progresivnih aktera tih promena - bitan uslov da one steknu realnu šansu.

Koliko god bilo značajno zasnivanje pravednog i slobodnog društva, toliko je važno i smanjivanje agresivnosti, zlobe, pohlepe, zavisti i sličnih osobina, koje ne postoje baš u svakom pojedincu, ali postoje, svakako, u velikom, verovatno i preovlađujućem delu ljudskog roda. Nikada čovek ne može postati totalno oslobođen, a teško da će ikada svaki pojedinac voleti svakog drugog pojedinca, što je

ideal hrišćanske etike, koji kao i svaki očovečujući ideal treba uvažavati, ali istovremeno ne zaboravljati ogromne razlike među ljudima u onom što je stvarna njihova priroda. Zdravorazumska misao da nema savršenog sveta, niti čoveka, morala bi se dovesti do primarnog teorijskog načela. I da je moguć savršen svet, bio bi završen. Ne bi više bilo povesti. To ne znači da savremena misao revolucije treba da se zadovolji sitnim popravkama postojećeg surovog i nepravednog sveta. Ona mora dovesti u pitanje njegove temelje i tražiti puteve da bude zamenjen ne savršenim, nego uveliko boljim svetom. Opsesija savršenstvom, pretvorena u politiku, može dovesti, i često dovodi, do vaspitne diktature i totalitarizma.

Teorijska misao svojom anticipativnom funkcijom i emancipatorska praksa čije je samoosvećenje, nisu puki odraz društvenih uslova egzistencije. One udaraju o njihove granice, ali ih i nadilaze. Za preko potrebnu bolju istorijsku alternativu veoma je važno valjano sagledavanje *smera dubinskih društvenih promena, što podrazumava oblikovanje jasne ideje tih promena.*

Svako zalaganje za radikalno menjanje sveta iza kojeg stoji mesijanstvo proletarijata¹⁴, neke druge klase ili "avangarde" sveopšteg, često nasilnog usrećenja, osuđeno je na neuspeh. Ali nije bezizgledno zalaganje bar za svet s manje patnje i pre svega zla, mada je i to veoma teško ostvarljivo. Sem toga, ako se svet ne može suštinski promeniti u nekom velikom epohalnom naletu, moguće je, i neophodno, *istinito svedočiti* o konkretnom društvu i vremenu.¹⁵ Takvo svedočenje, koje sobom nosi rizike, ujedno je i delanje usmereno ka boljitku. Ako nema apsolutne istine to ne znači da nema nikakve istine, da je ona, kako kaže Ričard Rorti, "armada pokretnih metafora". U tom slučaju sve je moguće kao istina, uključujući i golu laž, a masovno ubijanje nevinih stiče moralno opravdanje. S time se posleratna društva na prostoru "velike" Jugoslavije još suočavaju.

Na dnevnom redu prioriternih pitanja su dva: *kako opstati i šta činiti u dugoročnijem smislu.* Ona su međusobno povezana i neodvojiva su od traganja za boljom istorijskom alternativom. Oba sadrže i potpitanje: *kako da se misli ono što je bitno* u ovom istorijskom "trenutku".

Besumnje, neophodan je "novi početak" o kome govori H. Arent.¹⁶ Ali, on ne može ponići ni iz čega. Neki nužni nivo civilizacijskih pretpostavki mora postojati. Međutim, neophodni su i odgovarajuće delanje i znanje, superiornost alternativne ideje i ubedljiva većina društva koja tu ideju prihvata, da bi taj početak nastao. S obzirom na čitav snop bajatih teorija "prelaznog perioda", uključujući i one o obrnutom prelazu iz real-socijalizma u kapitalizam ponovljene prvobitne akumu-

¹⁴ Ako se nije ostvarilo proletersko svesno upravljanje proizvodnim snagama u šta je polagao nadu Đ. Lukač, sasvim je sigurno da "... slijepe sile kapitalističko-ekonomskog razvitka društvo tjeraju u ponor". (G. Lukacs, Povijest i klasna svijest, Naprijed, Zagreb, 1977, str. 412). Ovome treba dodati da nije reč samo o finansijskom i ekološkom ponoru nego pre svega o ponoru koji je posledica izopačenog (raz)uma koji čini da novac i nasilje gospodare ljudima i njihovim svetom.

¹⁵ Vidi: B. Koljević, "Pojam praksa kod Marksa i Hane Arent", zbornik *Filozofija prakse, priredio N. Daković, Beograd, 2011, str. 304.*

¹⁶ Šire o tome u B. Koljević, isto, str. 312..

lacije bogatstva - od velikog je značaja zasnivanje relevantne teorije prelaza iz takvog, sada preovlađujućeg kapitalizma na bivšem real-socijalističkom prostoru u sisrem koji ga izbacuje sa istorijske scene i u svemu nadilazi. Za tako nešto, ma koliko da je potrebna, ipak, nije dovoljna Marksova teorija, što važi i za čuvenu i izuzetno aktuelnu misao R. Luksemburg: "Socijalizam – ili varvarstvo".¹⁷ Još ne znamo kako doći do sadržajem razvijene alternativne teorijske paradigme, koja ostavlja iza sebe one pravaziđene i istorijski opterećujuće.

Globalna struktura svetske moći, tačnije sile, kao i nasilje primitivnog kapitala, blokiraju nastanak boljih, pogotovo bitno boljih alternativa. Nema ni izbliza dovoljno istorijskog materijala, kao ni konkretno-istorijski posredovanih strategija za taj nastanak. Iz surovog stanja najčešće se javljaju surove alternative. Teško siromaštvo i beda nisu predodređeni da iz sebe iznedre progresivne društvene promene. Iz njih se, kako je već u drukčijem kontekstu naglašeno, rađaju i diktature koje masa bednih, potlačenih i obezluđenih doživljava kao spasilačke. Ta opasnost, kao i opasnost totalitarnog kapitalizma (s "osmehom", a još više bez njega) stoji pred društvima katastrofične "tranzicije". U njih spada i većina post-jugoslovenskih društava.

Sudbina takvih društava koja pretežno imaju status istorijskih fus-nota, u velikoj meri zavisi od magistralnih tokova u Evropi i na globalnoj ravni. Ne zna se kakva će biti Evropa za nekoliko decenija. Njena današnja kriza previše je duboka da, ako se još više proširi i ojača, ne bi mogla iznedriti nove diktature i totalitarizme. To važi i za svet kao celinu. Možda će se iz te krize pojaviti i šansa za neki novi socijalizam ili drukčiji "treći put", "s one strane" kapitalizma i socijalizma. Kako stvari sada stoje, prva, regresivna mogućnost je izglednija. A i da se pojavi novi socijalizam, ili, pak, alternativa koja nadilazi poznata iskustva i kapitalizma i socijalizma – suviše je zla oko nas i u svetu, suviše smo *ogrezli u sadašnjost prošlosti*, da bi se o tom zračku svetlosti na istorijskom horizontu moglo govoriti u zanosu, bez senke te prošlosti. No, to je ujedno i razlog koji tera na otpor sadašnjem stanju.

Sa sistemom kakav postoji u Srbiji i pretežnom delu drugih post-realsocijalističkih društava, *nema bolje budućnosti*, a neki drugi koji bi ga istorijski negirao – nije na vidiku, što manje-više važi i za dominantan deo svetske stvarnosti uopšte. On je bez supstancijalnog legitimiteta, koji se uvek tiče životnog položaja i socijalnih šansi društvene većine, što pokazuju sva relevantna empirijska istraživanja. Istina, napravljen je pozitivan iskorak ka većoj političkoj slobodi, "dušebrižničko" i "misionarsko" nasilje države, pogotovo progoni političkih protivnika, mnogo su manji nego u prethodnom društvenom poretku. Ali zato je uspostavljen sistem koji dovodi do *socijalne pustoši velikih razmera*. Za siromašne, one bez zaposlenja i životne perspektive veća politička sloboda uglavnom je prazna i gladna sloboda. Neopravdane socijalne nejednakosti u svim post-realsocijalističkim zemljama su izuzetno velike. Iza njih je struktura moći koju određuje koncentracija vlasništva u rukama nekoliko postotaka ekstra-bogataša, znatnim delom bivših sistemskih

¹⁷ A. Lošonc smatra da kod Marksa nema teorije prelaza (vidi: A. Lošonc, "Prekrižena praksa", zbornik *Filozofija prakse*, str. 319).

funkcionera, a sadašnjih gazda i kvazi-biznismena, kao i usredsređenje političke moći u krugu partijskih oligarhija, prvenstveno njihovih vođa. Taj sistem je rezultat sprege interesa i nasilja "odozgo" država pobednica u "hladnom ratu", njihovih banaka i privrednih korporacija, kao i domaće nomenklaturne, dobrim delom mafiozne buržoazije i nove politokratije. To su ujedno i glavni dobitnici pretežno pljačkaške privatizacije omogućene sistemom, te stoga i pravom bez socijalne pravednosti. Takav sistem ne samo da je izrazito nepravedan, nego je i veoma rizičan i bez razvojnih sposobnosti, sem izuzetaka, koji su po logici stvari malobrojni. Samo je po sebi jasno da je za njegovo nastajanje i opstanje najviše odgovorna ta hibridna vladajuća klasa, prvenstveno njena elita.

Iz prethodne analize proizlazi da je maksimum realnih mogućnosti bar nešto bolje alternative neoliberalnom kapitalizmu u društvima katastrofične post-realsocijalističke "tranzicije" u koja spada i većina postjugoslovenskih društava, *državni socijalizam bez političke represije i s modernizacijskim funkcijama, državni kapitalizam bez socijalne represije, kao i liberalna država sa socijalnom komponentom, s tim što bi sva ta tri modela morali imati i antikolonijalnu usmerenost*. Možda bi se mogla pojaviti i neki oblik njihove kombinacije. Boljitak te vrste je skroman, ali i kao takav teško dostižan. Vladajuća i ujedno, kao celina, primitivna i razvojno nesposobna kapitalistička klasa, u koju ulazi znatan deo prethodne i sadašnje nomenklature, žestoko će se suprotstavljati i takvim promenama. Verovatno i iz upotrebu aparata sile. A kada je reč o postjugoslovenskim društvima treba naglasiti da spoljašnja NATO-sila nije postavljena samo da kontroliše balkansko parče geopolitičkog prostora, nego i sisteme koji postoje, ili se uspostavljaju na tom prostoru.

Ono što je navedeno u dosadašnjim razmatranjima ilustruje suštinske karakteristike savremene epohalne situacije. Kakav će biti rasplet te situacije, jer ona ne može predugo trajati, da li će se oformiti relevantna svetsko-istorijska alternativa takvom stanju, kakva će ona biti i ko će je nositi - još se ne nazire. Živimo u vremenu koje je u znaku već uočene neprozirnosti i velike rizičnosti, te stoga i velike odgovornosti za ono šta mora da se radi, ali i za to kako da se teorijski koncipira bliska i dalja budućnost, te dovede do "sveta života" ono što se mora činiti.

Jedno od suštinskih pitanja istorijske alternative jeste kako ono što je u toku sveta suprotstavljeno trendu (post)modernog porobljavanja, a manje je od njega moćno, podići do nivoa glavnog. Revolucionarna volja, prepuna sebe, može nešto privremeno od toga učiniti ali, protokom vremena doživljava involuciju. Očito, nešto krupno nedostaje za trajnu pobjedu, ne onog "idealnog", jer ono ne može pobediti, nego onog nebrutalnog, nenakaznog, neponižavajućeg. Ono se tiče jedinstva *neophodne unutrašnje revolucije u čoveku-subjektu i spoljašnje u sistemu*.

Nije nikakva nesreća ako ljudski svet izrasta iz *ontologije sivog*. Većina ljudi nosi u sebi tu "boju". Sve preko toga, ka čemu treba težiti i na tome raditi, jeste za radovanje. Nesreća je ako u svetu prevladava *ontologija nepodnošljivog zla*, a nema nikakvog ozbiljnog otpora takvom stanju stvari. Za one koji imaju obličje čoveka, a zapravo su ispod nivoa zveri – monstruoznost nema granica. Svi pojmovi

nauke i filozofije su "prekratki" kada je reč o identifikaciji prirode takvih pripadnika ljudskog roda. Nema tog sistema koji će ih oplemeniti. Dokaza je mnoštvo, uključujući i ono što se događalo u najnovijim ratovima na području bivše Jugoslavije.

Nije sigurno da će ljudski svet biti bolji nego što jeste, niti je verovatno da će ontologija zla nestati. Ali se mora delati s nadom da će se ona *smanjivati*. Čak i da neće, ostaje dužnost da se to čini, nezavisno od rezultata, makar to činio jedan jedini čovek.

Zoran Vidojević

NEW THEORETICAL PARADIGM NECESSITY AND ALTERNATIVE POSSIBILITIES BETTER HISTORICAL

Summary: None of the existing theoretical paradigm does not have enough power to express the essence of today's world situation and propose a significantly better alternative to this state. It is therefore necessary new theoretical paradigm that it could do. The neoliberal capitalism is the dominant global process, but no the fate of the world. Significantly better historical alternative is inseparable from a new, integrated Revolution. It should be unity of freedom, social justice, self-governing democracy; the knowledge needed information age, world peace and spiritual values. Her subjects had to try to make it happen without bloodshed. Now they are more able alternative to the current situation worse than better ones. It is not ruled out the possibility of expanding the wars, world chaos and reconstruction of the totalitarianism. In the near future, the most historic of better opportunities in the former socialist countries: state socialism without a "gulag," state capitalism with a social component, anti-colonial liberal state, the combination of the previous models. However, it is hard to attain.

